

CHANGES IN USE AND AVAILABILITY OF CANNABIS AMONG ADOLESCENTS OVER LAST TWO DECADES. SITUATION IN POLAND AND SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

ZMIANY W UŻYWANIU I DOSTĘPNOŚĆ PRZETWORÓW KONOPI WŚRÓD MŁODZIEŻY W OKRESIE DWÓCH DEKAD. SYTUACJA W POLSCE NA TLE WYBRANYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH

Łukasz Wieczorek, Janusz Sierosławski, Katarzyna Dąbrowska

Institute of Psychiatry and Neurology, Department of Studies on Alcoholism and Drug Dependence, Warsaw, Poland

Instytut Psychiatrii i Neurologii, Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami, Warszawa, Polska

Alcohol Drug Addict 2018; 31 (1): 49-64
DOI: <https://doi.org/10.5114/ain.2018.77943>

Abstract

Introduction: The aim of the article is to analyse prevalence of use and availability of cannabis (marijuana and hashish) by adolescents in the last 20 years in Poland and compare the results with those obtained in selected European countries (Czech Republic, France, Finland and Ukraine).

Material and methods: Data from the ESPAD study were used. Trends analyses include data from measurements obtained in 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 and 2015.

Results: Over the last 20 years a threefold increase in prevalence of cannabis use among adolescents is observed in Poland. Regarding experimental

Streszczenie

Wprowadzenie: Celem artykułu jest analiza rozpowszechnienia używania oraz dostępności marihuany i haszyszu przez młodzież w czasie ostatnich 20 lat w Polsce oraz porównanie wyników z tymi uzyskanymi w wybranych krajach europejskich (Czechy, Francja, Finlandia i Ukraina).

Materiał i metody: Wykorzystano dane pochodzące z badania ESPAD. Analizy trendów obejmują dane z pomiarów uzyskanych w latach 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 i 2015.

Wyniki: W Polsce w ciągu ostatnich 20 lat można odnotować trzykrotny wzrost rozpowszechnienia używania przetworów konopi wśród młodzieży. W przy-

Correspondence to/Adres do korespondencji: Łukasz Wieczorek, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami, ul. Sobieskiego 9, 02-957 Warszawa, phone: +48 22 4582 779, e-mail: lwieczorek@ipin.edu.pl

Authors' contribution/Wkład pracy autorów: Study design/Koncepcja badania: Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska; Data collection/Zebrańie danych: J. Sierosławski; Statistical analysis/Analiza statystyczna: Ł. Wieczorek, J. Sierosławski; Data interpretation/Interpretacja danych: Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska; Acceptance of final manuscript version/Akceptacja ostatecznej wersji pracy: Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska; Literature search/Przygotowanie literatury: Ł. Wieczorek; Funds collection/Pozyskanie środków (finansowania): J. Sierosławski

No ghostwriting and guest authorship declared./Nie występują zjawiska *ghostwriting* i *guest authorship*.

Submitted/Otrzymano: 09.04.2018 • **Accepted/Przyjęto do druku:** 16.05.2018

use, this is the highest increase in prevalence compared to reference countries. During the last two decades the perceived availability of marijuana and hashish has doubled in Poland. In 2015, availability was assessed at a similar level as in France. Recently, in all countries there has been a decrease noticed in the percentage of respondents claiming that the availability of cannabis is easy. In Czech Republic this trend was noted even earlier since 2007.

Discussion: Changes in Polish drug policy in the last 20 years can be treated as restrictive, aimed at limiting of use. However, the prevalence of cannabis use among adolescents has increased. On the other hand, in the Czech Republic, where liberal legislative changes were implemented in 2010, a decrease in the prevalence of use has been observed since 2007.

Conclusions: Legal instruments regulating the supply and demand of drugs may have less impact on shaping the prevalence than psychosocial factors identified at the individual user level, such as knowledge on places where you can easily get substances or drug use by friends and significant others.

Keywords: Adolescents, Prevalence, Cannabis, Marijuana, Availability

padku eksperymentowania z tymi substancjami jest to najwyższy wzrost rozpowszechnienia w porównaniu z pozostałymi krajami referencyjnymi. W Polsce w czasie ostatnich dwóch dekad postrzegana dostępność marihuany i haszyszu wzrosła dwukrotnie. W 2015 roku dostępność w Polsce była oceniana na podobnym poziomie jak we Francji. Jednak w ostatnim czasie we wszystkich krajach odnotowuje się zmniejszenie odsetka respondentów twierdzących, że dostęp do konopi jest łatwy. Najwcześniej ten trend wystąpił w Czechach, bo już od 2007 roku.

Omówienie: Zmiany w polskiej polityce narkotykowej w ostatnich 20 latach można traktować jako restrykcyjne, mające na celu ograniczenie używania. Jednak rozpowszechnienie używania konopi wśród młodzieży w tym czasie zwiększyło się. Z kolei w Czechach, gdzie w 2010 roku wprowadzono liberalne rozwiązania legislacyjne, już od 2007 roku obserwuje się spadek rozpowszechnienia używania.

Wnioski: Instrumenty regulujące podaż i popyt narkotyków wprowadzane na poziomie legislacji mogą mieć mniejszy wpływ na rozpowszechnienie używania niż czynniki psychospołeczne, identyfikowane na poziomie indywidualnego użytkownika, takie jak wiedza o miejscach, gdzie w łatwy sposób można dostać substancje lub używanie narkotyków przez znajomych i osoby znaczące.

Słowa kluczowe: młodzież, rozpowszechnienie, konopie, marihuana, dostępność

■ INTRODUCTION

Cannabis use, mainly as marijuana, and its availability, has long been the object of interest of various groups of stakeholders, including non-governmental organisations, politicians, media and the scientific community representatives [1-3]. Drug supply and demand reduction instruments allow the shaping of policy in this area. Supply shaping instruments include the activity of law enforcement authorities with the aim of limiting production and commercial circulation. On the other hand, instruments limiting demand for psychoactive substances are activities in the area of prevention and medical treatment designed to delay the age of use initiation or use cessation [4, 5].

The international legal framework relating to control of drugs is based on three United Nations

■ WPROWADZENIE

Od dłuższego czasu kwestia używania konopi, głównie marihuany, i ich dostępności jest przedmiotem zainteresowania różnych grup interesariuszy – organizacji pozarządowych, polityków, przedstawicieli mediów, świata naukowego [1–3]. Instrumenty ograniczania podaży narkotyków i popytu na nie są narzędziami pozwalającymi kształtować politykę w tym obszarze. Do instrumentów kształtujących podaż zalicza się działania organów ścigania mające na celu ograniczenie produkcji i handlu. Z kolei instrumenty ograniczające popyt na substancje psychoaktywne to te z obszaru oddziaływań profilaktycznych i leczniczych, zmierzające do opóźnienia inicjacji używania lub do przerywania ich używania [4, 5].

Międzynarodowe ramy prawne odnoszące się do kontroli nad narkotykami mają za podstawę trzy

conventions – the Single convention on narcotic drugs, the Convention on psychotropic substances and the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances [6-8]. These contain instructions the main aim of which is the limitation of supply. Despite an international drugs strategy established for many years, recent years have seen the ever-greater intensification of discussion on the decriminalisation of drug-possession, especially marijuana. The political discourse on the status of marijuana and hashish is complicated additionally by dilemmas concerning the legalisation of these substances or the allowance of their use for medical purposes [2].

One may identify numerous approaches to the regulation of the matter of cannabis in Europe from the restrictive to the liberal allowing for certain forms of personal use [9]. A number of countries have decided on their drug policy liberalisation and have lowered the sanctions on the use or possession of the substance. Some have gone a step further and have opened their market to the legal sale of cannabis products [2]. The legislation currently in force in Poland and the Czech Republic does not treat drug use as criminal activity. Likewise in Ukraine, the personal use of substances is not a crime, though their use in public places or in groups at educational, cultural or sport sites does carry the penalty of a prison sentence. While in Finland and France, the use of substances is sanctioned with a fine or imprisonment [10, 11].

More restrictive regulations concern the possession, production and sale of drugs. In Poland, Finland and France, the possession of drugs for personal use is a crime penalised by imprisonment. In practice, in the case of the possession of small amounts, the law enforcement authority may refrain from bringing charges. The most liberal approach among the selected countries is that of the Czech Republic and Ukraine. In the Czech Republic, the possession of small amounts of drugs (no more than 15 grams of marijuana, 5 grams of hashish, 1 gram of cocaine or 4 ecstasy pills) is treated as a misdemeanour penalised by a fine. Beyond those set limits there is a threat of imprisonment. In Ukraine the possession of very small doses of psychoactive substances (e.g. up to 5 grams of marijuana, 0.5 grams of hashish, 0.02 grams of cocaine and 0.005 grams of heroin) for personal

konwencje Narodów Zjednoczonych – Jednolitą konwencję o środkach odurzających, Konwencję o substancjach psychotropowych i Konwencję Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi [6–8]. Zawierają wytyczne, których celem jest głównie ograniczanie podaży. Mimo ugruntowanej od wielu lat strategii międzynarodowej wobec narkotyków, w ostatnim czasie obserwuje się coraz bardziej intensywną dyskusję o dekryminalizacji ich posiadania, szczególnie marihuany. Dyskurs polityczny o statusie marihuany i haszyszu komplikują dodatkowo dylematy dotyczące legalizacji tych substancji czy dopuszczenia do medycznego ich używania [2].

W Europie można zidentyfikować wiele podejść regulujących kwestię konopi – od restrykcyjnych do liberalnych, dopuszczających pewne formy używania osobistego [9]. Kilka krajów zdecydowało się na liberalizację dotychczas prowadzonej polityki narkotykowej, obniżając kary za używanie i posiadanie substancji. Część z nich poszła krok dalej, otwierając swój rynek i zezwalając na sprzedaż przetworów konopi [2]. Obecnie obowiązująca w Polsce i Czechach legislacja nie traktuje używania narkotyków w kategoriach przestępstwa. Podobnie na Ukrainie, używanie substancji indywidualnie nie jest przestępstwem, za używanie ich jednak w miejscach publicznych lub w grupie w placówkach edukacyjnych, kulturalnych lub sportowych grozi kara więzienia. W Finlandii i Francji za używanie substancji przewidziana jest kara grzywny bądź pozbawienia wolności [10, 11].

Bardziej restrykcyjne regulacje odnoszą się do posiadania, produkcji i sprzedaży narkotyków. W Polsce, Finlandii i Francji posiadanie narkotyków na własny użytek jest przestępstwem zagrożonym karą pozbawienia wolności. W praktyce, w przypadku posiadania małych dawek narkotyków organ wymiaru sprawiedliwości może odstąpić od ukarania. Najbardziej liberalne rozwiązania wśród wybranych krajów przyjęto w Czechach i na Ukrainie. W Czechach posiadanie małych ilości narkotyków (np. nie więcej niż 15 g marihuany, 5 g haszyszu, 1 g kokainy, 4 pigułki ecstasy) traktowane jest jako wykroczenie i zagrożone karą grzywny. Za przekroczenie ustalonych limitów grozi kara więzienia. Na Ukrainie posiadanie niewielkich dawek substancji psychoaktywnych (np. do 5 g marihuany, 0,5 g haszyszu, 0,02 g kokainy, 0,005 g heroiny) na własny użytek zagrożone jest

use may be penalised with an administrative fine, and possession of larger amounts is a crime sanctioned by imprisonment. The production and sale of drugs is treated in all countries as a crime penalised by prison [10-13].

In Poland, juvenile offenders with respect to the Act of Law on Counteracting Drug Addiction do not face the same sentencing as adults. They appear before a family court, which applies educational measures regulated by the Juvenile Proceedings Act including reprimands, obliging the defendant to specific behaviour, appointing parental or carer custody or probation officer, decreeing the forfeiture of implements of crime (e.g. drugs) and detainment in a youth detention centre [14, 15]. Similar steps are taken in the remaining countries where the corrective measures for juveniles are rather to be considered educational [16].

The aim of the article is to analyse prevalence of marijuana and hashish use by adolescents and the availability of these substances in the last 20 years in Poland, and also to compare the results with those from selected European countries. The reference countries for Poland were the Czech Republic with the highest prevalence of cannabis use in 2015 from among the countries under the ESPAD study and where the most students considered this substance to be easily available, France, where marijuana and hashish use were equally as high as in the Czech Republic and Ukraine, where students were least likely to rate access to marijuana and hashish as easy. The comparison also included study results gained in Finland, where prevalence of marijuana use was low and where availability of the substance was perceived as difficult [17]. This selection allowed comparison of Polish results with those gained in countries of differing characteristics.

■ MATERIAL AND METHODS

The article uses data from ESPAD – the European School Survey Project on Alcohol and Drugs. The programme was set up at the initiative of European researchers in psychoactive substances [17, 18]. ESPAD study methodology was described in a separate article [18].

karą administracyjną, a posiadanie większych ilości niż dozwolone to przestępstwo karane więzieniem. Produkcja oraz sprzedaż narkotyków jest traktowana we wszystkich krajach jako przestępstwo, za które grozi więzienie [10–13].

W Polsce osoby nieletnie za czyny popełnione wbrew zapisom ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii nie ponoszą takiej samej odpowiedzialności jak osoby dorosłe. Wobec nieletnich sąd rodzinny stosuje środki wychowawcze, uregulowane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, takie jak udzielenie upomnienia, zobowiązanie do określonego postępowania, ustanowienie nadzoru rodziców lub opiekuna, zastosowanie nadzoru kuratora, orzeczenie przepadku rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego (np. narkotyków) oraz umieszczenie w zakładzie poprawczym [14, 15]. Podobnie jest w pozostałych krajach, gdzie kary przewidziane dla niepełnoletnich należą raczej do środków wychowawczych [16].

Celem artykułu jest analiza rozpowszechnienia używania marihuany i haszyszu przez młodzież oraz dostępności tych substancji w ostatnich 20 latach w Polsce, a także porównanie z wynikami uzyskanymi w wybranych krajach europejskich. Krajami referencyjnymi dla Polski były Czechy, z najwyższym rozpowszechnieniem używania konopi w 2015 roku spośród krajów objętych badaniem ESPAD oraz w którym najwięcej uczniów uważało te substancje za łatwo dostępne; Francja, gdzie odsetki używania marihuany i haszyszu były równie wysokie jak w Czechach; Ukraina, gdzie uczniowie najrzadziej twierdzili, że pozyskanie marihuany i haszyszu jest łatwe. Do porównań włączono również wyniki badań uzyskane w Finlandii, gdzie rozpowszechnienie używania marihuany było niskie, a substancja postrzegana jako trudno dostępna [17]. Taki dobór pozwolił porównać polskie wyniki z uzyskanymi w krajach o różnicowanej charakterystyce.

■ MATERIAŁ I METODY

W artykule wykorzystano dane pochodzące z Europejskiego Programu Badań Ankietowych w Szkołach na temat Używania Alkoholu i Narkotyków (ESPAD). Program powstał z inicjatywy badaczy europejskich, zajmujących się kwestią substancji psychoaktywnych [17, 18]. Metodologia badania ESPAD została opisana w oddzielnym artykule [18].

Population and study sample

The ESPAD study is conducted among 15 to 16 year-olds. Apart from date of birth, participation in the school system is another entry criteria, with the exclusion of special education. Due to the auditory nature of the questionnaire, only the students present at the school on the day the study was conducted participated in the study [18].

The study was carried out on representative samples. The size of the sample is differentiated with respect to country but it also changes with time. In the 2015 sample in Poland 11,822 students took part, 2738 in the Czech Republic, 4049 in Finland, 2714 in France and 2350 in Ukraine [18].

Data source

The data used in the article were specially generated for this purpose by the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) at the request of the Principal Investigator in Poland and derived from all the surveys conducted in 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 and 2015 [18].

Statistical analysis

Analysis of trends include data from measurements gained in 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 and 2015, with the exception of data from France, where the first study was carried out at the end of the 1990s.

The article uses data referring to the lifetime use of cannabis products, within the last 12 months and 30 days prior to the study, as well as data on perceived availability of marijuana and hashish. The variables were aggregated and dichotomised. In the case of use, the variables were divided into use and non-use of cannabis products. However, the perceived availability was divided into two categories in which were aggregated data from the answers of questions on (1) *very easy* or *fairly easy availability* and (2) *impossible, very difficult* and *fairly difficult availability*.

■ RESULTS

Marijuana and hashish use

In the last 20 years there has been an observed threefold increase in the percentage of 15 to 16 year-olds reporting the experimental use of cannabis products (Table I). In 1995, the use of these

Populacja i badana próba

Badania ESPAD prowadzone są wśród młodzieży w wieku 15–16 lat. Oprócz roku urodzenia, kolejnym kryterium włączenia do badania jest status ucznia w systemie szkolnym, z wyłączeniem szkolnictwa specjalnego. Ze względu na audytoryjny charakter ankiety, wypełniali ją tylko uczniowie obecni w szkole w dniu przeprowadzania badania [18].

Badania realizowano na próbach reprezentatywnych. Wielkość próby jest zróżnicowana ze względu na kraj, ale również zmienia się w czasie. W pomiarze z 2015 roku w Polsce uczestniczyło 11 822 uczniów, w Czechach – 2738, Finlandii – 4049, Francji – 2714 i na Ukrainie 2350 uczniów [18].

Źródło danych

Dane wykorzystane w artykule zostały specjalnie wygenerowane do tego celu przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA) na wniosek głównego badacza w Polsce i obejmowały wszystkie dotychczasowe pomiary prowadzone w latach 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 i 2015 [18].

Analizy statystyczne

Analizy trendów obejmują dane z pomiarów uzyskanych w latach 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 i 2015, z wyjątkiem danych z Francji, gdzie pierwsze badanie zostało przeprowadzone pod koniec lat 90.

W artykule wykorzystano dane odnoszące się do używania przetworów konopi kiedykolwiek w życiu, w ciągu ostatnich 12 miesięcy i 30 dni przed badaniem oraz dane na temat postrzeganej dostępności marihuany i haszyszu. Zmienne zostały zregulowane i zdychotomizowane. W przypadku używania zmienne podzielono na używanie i nieużywanie przetworów konopi. Natomiast postrzeganą dostępność podzielono na dwie kategorie, w których zregulowano dane z odpowiedzi: (1) *bardzo łatwe* bądź *raczej łatwe do zdobycia* oraz (2) *niemożliwe, bardzo trudne* i *raczej trudne do zdobycia*.

■ WYNIKI

Używanie marihuany i haszyszu

W ciągu ostatnich 20 lat w Polsce zaobserwowano trzykrotny wzrost odsetka młodzieży w wieku 15–16 lat eksperymentującej z używaniem przetworów konopi (tab. I). W 1995 roku używanie tych substancji

Table I. Prevalence of cannabis use – lifetime (%)

Tabela I. Używanie marihuany i haszyszu kiedykolwiek w życiu (%)

Years Lata	Poland Polska	Czech Republic Czechy	Finland Finlandia	France Francja	Ukraine Ukraina
1995	8.2	21.5	5.3	Lack of measurement Brak pomiaru	13.6
1999	13.5	34.4	9.6	34.6	19.4
2003	17.6	43.3	10.8	37.9	20.3
2007	16.5	45.1	7.7	31.5	13.6
2011	23.2	42.3	10.7	38.8	10.8
2015	23.7	36.8	8.5	31.5	9.5

Table II. Prevalence of cannabis use – last 12 months prior to the study (%)

Tabela II. Używanie marihuany i haszyszu w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (%)

Years Lata	Poland Polska	Czech Republic Czechy	Finland Finlandia	France Francja	Ukraine Ukraina
1995	5.7	16.1	3.6	Lack of measurement Brak pomiaru	8.2
1999	10.9	26.9	7.6	29.5	12.7
2003	13.1	35.3	7.4	29.9	11.8
2007	11.9	34.8	6.0	24.5	7.2
2011	19.1	29.7	8.5	34.6	6.5
2015	17.9	27.0	6.8	26.7	6.1

Table III. Prevalence of cannabis use – last 30 days prior to the study (%)

Tabela III. Używanie marihuany i haszyszu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem (%)

Years Lata	Poland Polska	Czech Republic Czechy	Finland Finlandia	France Francja	Ukraine Ukraina
1995	2.5	6.7	1.0	Lack of measurement Brak pomiaru	3.8
1999	6.0	15.8	2.2	21.0	4.8
2003	6.9	18.9	2.6	21.1	4.3
2007	5.9	18.1	2.1	14.9	2.5
2011	9.5	14.6	3.2	23.8	3.0
2015	9.1	12.8	2.2	17.4	2.4

substances was at a level not much higher than in Finland, and considerably less prevalent than in the remaining reference countries. In 2015, around one quarter of young people in Poland used these substances at least once in their life. Compared to the trends noted in other countries selected for analysis, the increase in those experimenting with marijuana and hashish was the greatest in Poland over these two decades. In 2011, Poland was the only country to report an increasing trend with decrease in experimentation observed

było na niewiele wyższym poziomie niż w Finlandii i znacznie mniej rozpowszechnione niż w pozostałych krajach referencyjnych. W 2015 roku w Polsce około jedna czwarta młodzieży używała tych substancji przynajmniej raz w życiu. W porównaniu z trendami odnotowanymi w innych krajach wybranych do analizy, wzrost odsetka osób eksperymentujących z marihuaną i haszyszem w czasie dwóch dekad był w Polsce najwyższy. Od 2011 roku Polska jako jedyny kraj odnotowuje trend wzrostowy, w pozostałych obserwowano spadek eksperymentowania.

in all the other countries. In Ukraine and France, the percentage of young people experimenting with cannabis was lower in the last survey than in the first realised in these countries (1995 and 1999 respectively). It was however slightly higher in Finland.

Like in the case of experimenting with use, also occasional cannabis use (in the 12 months prior to the study) showed a threefold increase in Poland in the last two decades (Table II). In 2015, almost one in five students reported using these substances.

The highest percentage of occasional users was noted in the Czech Republic and in France at 27% and 26.7% respectively. This was around 10% higher than in Poland, while the lowest percentage of occasional users was recorded in Finland and Ukraine, which were over twice as low as in Poland. In all the countries there was a decreasing trend compared to the 2011 survey with this trend being observed in Ukraine and Czech Republic already from 2007.

Current cannabis use (in the last 30 days prior to the study), unlike experimenting and occasional use, was most prevalent in France (Table III). In Poland, nearly one student in ten used marijuana and hashish in the last 30 days prior to the study. This indicates that the number of occasional users had increased fourfold in the last 20 years.

Compared to the remaining countries, the use of cannabis by students in Poland was four times more frequent than that reported by their colleagues in Finland and Ukraine, slightly lower than in Czech Republic and almost twice as low as in France. In the majority of countries selected for analysis the observed decreasing trend for cannabis use 30 days prior to study has been observed since 2011 and only in the Czech republic has it been noted since 2007.

Marijuana and hashish availability

A twofold increase in the easy availability of cannabis products has been observed in Poland in the last 20 years (Table IV). In 1995, nearly 25% of students reported that these substances are either very easily or fairly easily available. Two decades later, this was reported by 45.1% of students. Compared to the reference countries, assessment of cannabis availability was slightly lower than in France and over 10% lower than in the Czech

Na Ukrainie i we Francji odsetek młodzieży eksperymentującej z konopiami w ostatnim pomiarze był niższy niż w pierwszym pomiarze zrealizowanym w tych krajach (odpowiednio: w 1995 i 1999 roku). Z kolei w Finlandii był tylko nieznacznie wyższy.

Podobnie jak w przypadku eksperymentowania z używaniem, również okazjonalne używanie przetworów konopi (w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem) wzrosło w Polsce trzykrotnie w ciągu ostatnich dwóch dekad (tab. II). W 2015 roku prawie co piąty uczeń używał tych substancji.

Najwyższe odsetki używających okazjonalnie odnotowano w Czechach i we Francji, odpowiednio: 27% i 26,7%. Były one wyższe o około 10 punktów procentowych niż w Polsce. Z kolei najniższe odsetki używających okazjonalnie stwierdzono w Finlandii i na Ukrainie. Były one ponad dwa razy niższe niż w Polsce. We wszystkich krajach odnotowano trend spadkowy w porównaniu z pomiarem z 2011 roku, jednak na Ukrainie i w Czechach taki trend obserwuje się już od 2007.

Aktualne używanie przetworów konopi (w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem), w odróżnieniu od eksperymentalnego i okazjonalnego używania, było najbardziej rozpowszechnione we Francji (tab. III). W Polsce prawie co dziesiąty uczeń używał marihuany lub haszyszu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Oznacza to, że frakcja uczniów używających okazjonalnie zwiększyła się w czasie ostatnich 20 lat czterokrotnie.

W porównaniu z pozostałymi krajami używanie przetworów konopi przez uczniów w Polsce było czterokrotnie częstsze niż przez ich rówieśników w Finlandii i na Ukrainie oraz nieznacznie niższe niż w Czechach i prawie dwa razy niższe niż we Francji. W większości krajów wybranych do analizy trend spadkowy używania przetworów konopi 30 dni przed badaniem obserwuje się od 2011 roku, jedynie w Czechach widoczny jest już od 2007.

Dostępność marihuany i haszyszu

Porównując dane dotyczące łatwej dostępności przetworów konopi z ostatnich 20 lat, obserwuje się w Polsce jej dwukrotny wzrost (tab. IV). W 1995 roku niecałe 25% uczniów twierdziło, że zdobycie tych substancji jest bardzo łatwe lub raczej łatwe. Dwie dekady później uważało tak 45,1% uczniów. W porównaniu z krajami referencyjnymi oceniana dostępność konopi była nieznacznie niższa niż we Francji oraz o ponad 10 punktów procentowych niższa niż w Czechach. Jednak w porównaniu

Table IV. Assessment of the availability of cannabis (very easy and fairly easy) (%)
Tabela IV. Ocena dostępności marihuany i haszyszu (bardzo łatwe i raczej łatwe do zdobycia) (%)

Years Lata	Poland Polska	Czech Republic Czechy	Finland Finlandia	France Francja	Ukraine Ukraina
1995	23.9	40.6	19.2	Lack of measurement Brak pomiaru	7.0
1999	37.6	54.5	27.0	47.9	14.5
2003	45.3	62.2	24.7	50.0	18.2
2007	41.3	72.9	15.3	47.9	16.0
2011	47.4	67.2	24.0	52.2	13.3
2015	45.1	58.1	21.6	49.0	13.4

Republic. However, compared to Ukraine, in Poland three times more students reported that cannabis was easily available. Like in the case of marijuana and hashish use, from 2011, it was noted a decreasing trend in the availability of these substances in Poland, Finland and France, while it has remained at the same level in Ukraine. The decreasing trend may be noted in the Czech Republic already since 2007.

In Poland, similarly to the European countries selected for comparison, boys more frequently than girls reported the opinion that availability of marijuana and hashish is greater. However, those differences were never high (Table V). In Poland up to 2003 there was an increasing trend in availability of cannabis among boys followed by a pretty clear decrease in 2007 and then an increase to the 2003 survey level. In 2015, it was possible to note a new, though less marked, decrease in availability of cannabis products in all countries. Meanwhile, in the Czech Republic, a decreasing trend has been observed already since 2007.

Among girls in Poland, there is a stable trend at around 40% since 2003. Since that time, no observable increase in the percentage of girls reporting that the availability of marijuana and hashish is easier has been noted. The proportion in that group in Poland was slightly lower than that noted among girls in France and around 15% less than in the Czech Republic.

In the last survey carried out in 2015, a decrease has been noted in the availability of cannabis both among boys and girls in all countries being analysed with the exception of the perceived availability among boys in Ukraine and girls in Poland.

z Ukrainą w Polsce trzy razy więcej uczniów twierdziło, że zdobycie przetworów konopi jest łatwe. Podobnie jak w przypadku używania marihuany i haszyszu, od 2011 roku można odnotować trend spadkowy w dostępie do tych substancji w Polsce, Finlandii i Francji, natomiast na Ukrainie utrzymuje się on na tym samym poziomie. Jedynie w Czechach trend spadkowy można odnotować już od 2007 roku.

W Polsce, podobnie jak w wybranych do porównania krajach europejskich, chłopcy częściej niż dziewczęta uważali, że dostęp do marihuany i haszyszu jest łatwiejszy. Jednak te różnice nigdy nie były znaczące (tab. V). W Polsce wśród chłopców do 2003 roku notowano trend wzrostowy w dostępie do przetworów konopi i dość wyraźny spadek w 2007, a następnie wzrost do poziomu z pomiaru w 2003 roku. W 2015 można odnotować ponowny, jednak mniej wyraźny spadek w dostępności przetworów konopi we wszystkich krajach. Natomiast w Czechach trend spadkowy obserwuje się już od 2007 roku.

Wśród dziewcząt w Polsce od 2003 roku można odnotować stabilizację trendu (na poziomie około 40%). Od tego czasu nie obserwuje się znacznego powiększania się frakcji dziewcząt twierdzących, że dostęp do marihuany i haszyszu jest łatwy. Odsetek w tej grupie w Polsce był nieznacznie niższy niż odsetek odnotowany wśród dziewcząt we Francji oraz o około 15% niższy niż w Czechach.

W ostatnim pomiarze, przeprowadzonym w 2015 roku zarówno wśród chłopców, jak i dziewcząt ze wszystkich krajów poddanych analizie, odnotowano spadek dostępu do przetworów konopi, z wyjątkiem dostępności postrzeganej przez chłopców z Ukrainy oraz dziewczęta z Polski.

Table V. Assessment of the availability of cannabis by gender (%)
 Tabela V. Ocena dostępności przetworów konopi według płci (%)

Country Kraj	Years Lata	Impossible, very difficult, fairly difficult to gain Niemożliwe, bardzo trudne, raczej trudne do zdobycia		Very easy and fairly easy to gain Bardzo łatwe, raczej łatwe do zdobycia	
		Boys Chłopcy	Girls Dziewczęta	Boys Chłopcy	Girls Dziewczęta
Poland Polska	1995	70.8	80.8	29.2	19.2
	1999	56.9	67.2	43.1	32.8
	2003	52.4	56.9	47.6	43.1
	2007	58.4	59.0	41.6	41.0
	2011	48.9	56.0	51.1	44.0
	2015	53.7	56.1	46.3	43.9
Czech Republic Czechy	1995	57.0	62.4	43.0	37.6
	1999	41.8	48.6	58.2	51.4
	2003	35.6	39.8	64.4	60.2
	2007	26.2	27.9	73.8	72.1
	2011	30.7	34.8	69.3	65.2
	2015	43.6	40.2	56.4	59.8
Finland Finlandia	1995	85.6	76.3	14.4	23.7
	1999	73.4	72.6	26.6	27.4
	2003	76.6	74.2	23.4	25.8
	2007	84.2	85.2	15.8	14.8
	2011	76.2	75.9	23.8	24.1
	2015	76.6	80.1	23.4	19.9
France Francja	1995	Lack of measurement Brak pomiaru	Lack of measurement Brak pomiaru	Lack of measurement Brak pomiaru	Lack of measurement Brak pomiaru
	1999	49.6	54.7	50.4	45.3
	2003	43.4	55.7	56.6	44.3
	2007	48.3	55.8	51.7	44.2
	2011	45.7	49.8	54.3	50.2
	2015	48.0	54.1	52.0	45.9
Ukraine Ukraina	1995	90.9	95.2	9.1	4.8
	1999	82.0	89.2	18.0	10.8
	2003	76.4	87.5	23.6	12.5
	2007	79.8	88.6	20.2	11.4
	2011	84.1	89.1	15.9	10.9
	2015	82.8	89.9	17.2	10.1

Perceived cannabis availability by users and abstainers

Comparison of marijuana and hashish availability as perceived by users and abstainers, one can note that this is much greater according to the users. Observing the trends in the last 20 years, the availability of these substances in Poland in 2015 among

Postrzeżenie dostępności konopi przez użytkowników i abstynentów

Porównując dostępność marihuany i haszyszu postrzeganą przez użytkowników i abstynentów, można zauważyć, że dostęp do tych substancji jest znacznie łatwiejszy zdaniem użytkowników. Obserwując trendy w ostatnich 20 latach, dostrzega-

Table VI. Perceived availability of cannabis by users within 30 days prior to the study (%)

Tabela VI. Postrzeganie dostępności marihuany i haszyszu przez respondentów używających tych substancji w ostatnich 30 dniach przed badaniem (%)

Country Kraj	Years Lata	Impossible, very difficult, fairly difficult to gain Niemożliwe, bardzo trudne, raczej trudne do zdobycia	Very easy and fairly easy to gain Bardzo łatwe, raczej łatwe do zdobycia
Poland Polska	1995	9.3	90.7
	1999	6.7	93.3
	2003	11.6	88.4
	2007	11.7	88.3
	2011	10.0	90.0
	2015	16.3	83.7
Czech Republic Czechy	1995	17.6	82.4
	1999	14.0	86.0
	2003	13.3	86.7
	2007	5.3	94.7
	2011	6.7	93.3
	2015	10.5	89.5
Finland Finlandia	1995	30.4	69.6
	1999	17.9	82.1
	2003	9.6	90.4
	2007	26.8	73.2
	2011	12.9	87.1
	2015	6.9	93.1
France Francja	1995	Lack of measurement Brak pomiaru	Lack of measurement Brak pomiaru
	1999	14.8	85.2
	2003	13.0	87.0
	2007	10.3	89.7
	2011	13.3	86.7
	2015	14.3	85.7
Ukraine Ukraina	1995	68.7	31.3
	1999	44.7	55.3
	2003	39.1	60.9
	2007	34.5	65.5
	2011	27.4	72.6
	2015	30.9	69.1

users decrease by 7% and was at its lowest level since surveys began (Table VI). Similar decreasing trends were observed in the Czech Republic, in France and in Ukraine. Meanwhile, an increase in availability accord to users may only be observed in Finland.

The percentage of Polish users who report that availability of cannabis is easy in 2015 corresponds with trends in the remaining countries selected for analysis. The exception is Ukraine where only

my, że dostępność tych substancji w Polsce w 2015 roku wśród użytkowników spadła o 7 punktów procentowych i była najniższa w historii pomiarów (tab. VI). Podobne trendy spadkowe obserwuje się w Czechach, we Francji i na Ukrainie. Z kolei wzrost dostępności wśród użytkowników można zaobserwować jedynie w Finlandii.

Odnotowane w Polsce w 2015 roku odsetki użytkowników twierdzących, że dostęp do przetworów konopi jest łatwy koresponduje z trenda-

Table VII. Perceived availability of marijuana and hashish by abstainers (%)
Tabela VII. Postrzeżenie dostępności marihuany i haszyszu przez abstynentów (%)

Country Kraj	Years Lata	Impossible, very difficult, fairly difficult to gain Niemożliwe, bardzo trudne, raczej trudne do zdobycia	Very easy and fairly easy to gain Bardzo łatwe, raczej łatwe do zdobycia
Poland Polska	1995	81.7	18.3
	1999	72.0	28.0
	2003	64.6	35.4
	2007	67.8	32.2
	2011	65.2	34.8
	2015	67.8	32.2
Czech Republic Czechy	1995	69.5	30.5
	1999	59.8	40.2
	2003	52.4	47.6
	2007	41.8	58.2
	2011	48.1	51.9
	2015	56.5	43.5
Finland Finlandia	1995	84.5	15.5
	1999	79.5	20.5
	2003	82.8	17.2
	2007	89.9	10.1
	2011	84.0	16.0
	2015	85.0	15.0
France Francja	1995	Lack of measurement Brak pomiaru	Lack of measurement Brak pomiaru
	1999	70.4	29.6
	2003	67.9	32.1
	2007	70.1	29.9
	2011	70.7	29.3
	2015	67.0	33.0
Ukraine Ukraina	1995	96.0	4.0
	1999	92.0	8.0
	2003	90.2	9.8
	2007	89.1	10.9
	2011	93.2	6.8
	2015	91.5	8.5

around 70% of users reported that availability of cannabis is easy or very easy.

People who have never used marijuana or hashish report a clearly lower availability. In Poland in 20 years the perceived availability of marijuana and hashish among abstainers nearly doubled (Table VII). In 2015, nearly 1/3 of respondents who never used cannabis products reported they would be easily available to them. These are proportions similar to those noted in France. The highest perceived availability reported by abstainers was in

mi w pozostałych krajach wybranych do analizy. Wyjątek stanowi Ukraina, gdzie jedynie około 70% użytkowników twierdziło, że zdobycie konopi jest łatwe bądź bardzo łatwe.

Zdecydowanie mniejszą dostępność marihuany i haszyszu deklarują osoby, które ich nigdy nie używały. W Polsce w ciągu 20 lat postrzegana dostępność marihuany i haszyszu wśród abstynentów wzrosła prawie dwukrotnie (tab. VII). W 2015 roku około 1/3 respondentów, którzy nigdy nie używali przetworów konopi, twierdziło, że mieliby do nich

Czech Republic at around 10% higher than in Poland. However, the Czech Republic was the only country of those selected for analysis in which there has been a decrease in perceived availability since 2007.

Compared to the results gained in Finland, in 2015 in Poland twice as many respondents who had never used cannabis reported that their availability was easy. In 1995, the difference was only of 3% and increased with the years. It was greatest in 2007 when three times more Polish abstainers reported easy availability of cannabis products.

In Ukraine, the lowest availability declared by persons who had never used marijuana or hashish was noted. In 2015, it was four times lower than in Poland, though in this survey an increase in availability was noted in Ukraine.

■ DISCUSSION

Despite Polish drug policy undergoing a range of changes in the last 20 years [19], which in practice expressed a restrictive approach to drug issues, there has been noted a threefold increase in the use of cannabis products among young people. Putting 1995 data side-by-side with the last survey, than in Poland, compared to other countries selected for analysis, it is possible to detect the highest increase in the number of people experimenting with marijuana and hashish. Poland is the one country that since 2011 has noted an increase in the percentage of those experimenting with cannabis products. The opposite trend is observed in the remaining countries, with the biggest decreases in persons experimenting with cannabis seen in the Czech Republic. Decreases have also been noted in Ukraine in the area of lifetime cannabis use, but not as spectacular as in Czech Republic. Since 2007, there has been a decrease observed in the percentage of persons using marijuana and hashish in the last 12 month and 30 days prior to the study in both in the Czech Republic and in Ukraine.

In the Czech Republic, legal measures were introduced in 2010 concerning drugs that would seem most liberal from among countries selected for analysis. The Ukraine introduced similar measures in 2000, though these were slightly more restrictive as they take into consideration administrative penalties. In the Czech Republic and in

łatwy dostęp. Są to odsetki podobne do odnotowanych we Francji. Najwyższą postrzeganą dostępność odnotowano wśród abstynentów w Czechach – o około 10% wyższą niż w Polsce. Jednak Czechy są jedynym krajem spośród wybranych do analizy, w którym od 2007 roku odnotowuje się wśród abstynentów spadek w postrzeganej dostępności.

W porównaniu z wynikami uzyskanymi w Finlandii, w Polsce w 2015 roku dwa razy więcej respondentów, którzy nigdy nie używali konopi, twierdziło, że ma do nich łatwy dostęp. Jeszcze w 1995 roku różnica ta wynosiła jedynie 3% i powiększała się w miarę upływu lat. Największa była w 2007, kiedy trzy razy więcej abstynentów z Polski twierdziło, że mają łatwy dostęp do przetworów konopi.

Na Ukrainie odnotowano najniższą dostępność deklarowaną przez osoby, które nigdy nie używały marihuany lub haszyszu. W 2015 roku była ona cztery razy niższa niż w Polsce, choć w tym pomiarze na Ukrainie odnotowano wzrost dostępności.

■ OMÓWIENIE

Mimo że w czasie ostatnich 20 lat polska polityka narkotykowa przeszła szereg zmian [19], które w rezultacie wyrażały restrykcyjne podejście do kwestii narkotyków, to w Polsce w tym czasie obserwuje się trzykrotny wzrost używania przetworów konopi wśród młodzieży. Zestawiając dane z 1995 z tymi uzyskanymi w ostatnim pomiarze, okazuje się, że w Polsce, w porównaniu z innymi krajami wybranymi do analizy, można odnotować najwyższy przyrost odsetka osób eksperymentujących z marihuaną i haszyszem. Polska jest jedynym krajem, w którym od 2011 roku notuje się powiększanie odsetka eksperymentujących z przetworami konopi. W pozostałych krajach obserwuje się odwrotny trend. Najwyższe spadki osób eksperymentujących z przetworami konopi odnotowano w Czechach. Również na Ukrainie stwierdza się spadki w obszarze używania przetworów konopi kiedykolwiek w życiu, jednak nie tak spektakularne jak w Czechach. Zarówno w Czechach, jak i na Ukrainie już od 2007 roku obserwuje się spadek odsetka osób używających marihuany i haszyszu w czasie ostatnich 12 miesięcy i 30 dni przed badaniem.

W Czechach w 2010 wprowadzono rozwiązania prawne odnoszące się do narkotyków, które wydają się najbardziej liberalne spośród krajów wybranych do analizy. Podobne rozwiązania, jednak nieznacznie bardziej restrykcyjne, bo uwzględniające kary

Ukraine, the possession of any amount of drugs is permanently penalised. In the case of small amounts, the court may classify possession as a misdemeanour subject to a fine or to an administrative penalty. In order to regulate the harm of the act of possession, both countries have introduced a table of threshold quantities for personal possession, which include both the weight and addictive potential of the substance. The permitted amounts in Ukraine are considerably lower than in the Czech Republic. The growing of plants for personal use was also not included as a crime in the Czech Republic, and possession of 5 plants of marijuana is treated as a misdemeanour, while possession of more is penalised as a crime [11-13].

The decrease in marijuana use may be linked to a number of factors, for example with the saturation effect observed in certain European countries, which means that the trend is being reversed. Another factor which influenced, at least in part, the decreasing use may be preventive messages [20].

The subject literature indicates that psychoactive substance use is influenced by many factors at the individual level, both social and psychological. Study results show that some of these, like availability, exposure to given substances associated with possibility of their use, perception of risk or social acceptance have a greater influence on use than legislative instruments [3, 5].

In the last 20 years in Poland the perceived availability of marijuana and hashish has doubled. In 2015, availability in Poland was assessed at a similar level to that in France. Recently however, it was noted a reduced percentage of respondents reporting that the availability of cannabis is easy. This occurred in the Czech Republic earliest in 2007. Boys perceive availability of marijuana and hashish as easier. However, the differences between them and girls are not significant, especially in the last survey in 2015.

Hakkarainen *et al.* [5] indicate that marijuana users, compared to abstainers, perceive availability as easier and the risk of its use as smaller. Similar conclusions can be arrived at analysing trends of using cannabis products in the last two decades in Poland and selected countries. However, despite the increasing prevalence of use in Poland, in 2015, the percentage of respondents reporting that availability of cannabis products is easy was

administracyjne, przyjęto na Ukrainie już w 2000 roku. W Czechach, a także na Ukrainie cały czas posiadanie każdej ilości substancji jest karalne, w przypadku niewielkich ilości sąd może jednak zaklasyfikować czyn jedynie jako wykroczenie objęte grzywną bądź karą administracyjną. Aby porządzić sobie z klasyfikacją szkodliwości czynu, w obu krajach wprowadzono tabelę ilości granicznych, w której uwzględniono zarówno wagę, jak i potencjał uzależniający substancji. Dopuszczone wartości graniczne na Ukrainie są znacznie niższe niż w Czechach. W Czechach wyłączono również hodowlę roślin na własny użytek z kategorii przestępstwa. Posiadanie do 5 krzaków marihuany traktowane jest jako wykroczenie, natomiast posiadanie większej ich liczby jest już przestępstwem [11-13].

Spadek w zakresie używania marihuany może być związany z kilkoma czynnikami, na przykład z obserwowanym w niektórych krajach europejskich efektem nasycenia, polegającym na odwróceniu trendu. Innym czynnikiem mającym wpływ, przynajmniej w części, na spadek używania mogły być przekazy profilaktyczne [20].

Z literatury przedmiotu wynika, że na używanie substancji psychoaktywnych wpływa wiele czynników na poziomie indywidualnym – psychologicznych i społecznych. Wyniki badań pokazują, że niektóre z nich, np. dostępność, ekspozycja na daną substancję związana z możliwościami jej użycia, postrzegane ryzyko czy społeczna akceptacja, mają większy wpływ na ich używanie niż instrumenty legislacyjne [3, 5].

W Polsce w ostatnich 20 latach postrzegana dostępność marihuany i haszyszu wzrosła dwukrotnie. W 2015 roku dostępność w Polsce była oceniana na podobnym poziomie jak we Francji. W ostatnim czasie odnotowuje się jednak zmniejszenie odsetka respondentów twierdzących, że dostęp do konopi jest łatwy. Najwcześniej nastąpiło to w Czechach, bo już od 2007. Chłopcy postrzegają dostęp do marihuany i haszyszu jako łatwiejszy. Jednak różnice między nimi a dziewczętami nie są znaczące, szczególnie w ostatnim pomiarze z 2015 roku.

Hakkarainen i wsp. [5] twierdzą, że użytkownicy marihuany, w porównaniu z abstynentami, postrzegają dostęp do niej jako łatwiejszy, a ryzyko jej używania jako mniejsze. Do podobnych konkluzji można dojść, analizując trendy używania przetworów konopi z ostatnich dwóch dekad w Polsce i wybranych krajach. Jednak mimo rosnącego rozpowszechnienia używania w Polsce, w 2015 odsetek respondentów uważających, że dostęp do przetworów konopi jest

the lowest in the history of the studies. The availability of cannabis, in the eyes of Polish abstainers has increased in the last 20 years twofold and is at the same level as noted in France.

■ CONCLUSIONS

On the basis of analysis of the prevalence of marijuana and hashish use among young people and its availability, it is possible to suggest that the introduction of restrictive legislative measures does not necessarily result in the limitation of substance use. An example is the increase in the prevalence of the use of cannabis products in Poland despite the criminalisation of possession of drugs in force in Poland since the end of 1990s. Similarly, the introduction of liberal solutions may not mean an increase in drug use. Solutions of this kind were introduced in Ukraine in 2000 and in the Czech Republic in 2010, and already since the survey of 2007 a decrease was observed there in the use of cannabis products. Instruments regulating supply and demand introduced at the legislative level in the case of the shaping of prevalence could have a smaller significance than psychosocial factors identifiable at the level of the individual user like knowledge of the places where the substance is easily available or the use of drugs by friends and colleagues. Analysis considering these variables ought to be the object of further study. Deepening of the results of ESPAD studies with qualitative methods would allow us also to identify the risk and protective factors affecting psychoactive substance use.

łatwy, był najniższy w historii pomiarów. Dostępność konopi w ocenie polskich abstynentów wzrosła w ostatnich 20 latach dwukrotnie i jest na tym samym poziomie co odnotowana we Francji.

■ WNIOSKI

Na podstawie analizy rozpowszechnienia używania marihuany i haszyszu wśród młodzieży oraz ich dostępności można przypuszczać, że wprowadzenie restrykcyjnych rozwiązań legislacyjnych niekoniecznie wpływa na ograniczenie używania tych substancji. Przykładem jest wzrost rozpowszechnienia używania przetworów konopi w Polsce, mimo obowiązującego od końca lat 90. prawa kryminalizującego posiadanie narkotyków. Podobnie wprowadzenie rozwiązań liberalnych nie musi oznaczać zwiększenia rozpowszechnienia używania narkotyków. Takie rozwiązania wprowadzono w 2000 roku na Ukrainie i w 2010 w Czechach, jednak już od pomiaru przeprowadzonego w 2007 obserwuje się tam spadek w zakresie używania przetworów konopi. Instrumenty regulujące podaż i popyt, wprowadzane na poziomie legislacji, w przypadku kształtowania rozpowszechnienia mogą mieć mniejsze znaczenie niż czynniki psychospołeczne, identyfikowane na poziomie indywidualnego użytkownika, takie jak wiedza o miejscach, gdzie w łatwy sposób można dostać substancje czy też używanie narkotyków przez znajomych i przyjaciół. Analizy z wykorzystaniem tych zmiennych powinny być przedmiotem dalszych badań. Pogłębienie wyników badań ESPAD metodami jakościowymi pozwoliłoby również zidentyfikować czynniki ryzyka i czynniki chroniące mające wpływ na używanie substancji psychoaktywnych.

Conflict of interest/Konflikt interesów

None declared./Nie występuje.

Financial support/Finansowanie

Ministry of Science and Higher Education, Core funding for statutory R & D activities, no 501-002-15008/ 501-002-16008/ 501-002-117008./Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Temat statutowy, nr 501-002-15008/ 501-002-16008/ 501-002-117008.

Ethics/Etyka

The work described in this article has been carried out in accordance with the Code of Ethics of the World Medical Association (Declaration of Helsinki) on medical research involving human subjects, EU Directive (210/63/EU) on protection of animals used for scientific purposes, Uniform Requirements for manuscripts submitted to biomedical journals and the ethical principles defined in the Farmington Consensus of 1997.

Treści przedstawione w pracy są zgodne z zasadami Deklaracji Helsińskiej odnoszącymi się do badań z udziałem ludzi, dyrektywami UE dotyczącymi ochrony zwierząt używanych do celów naukowych, ujednoliconymi wymaganiami dla czasopism biomedycznych oraz z zasadami etycznymi określonymi w Porozumieniu z Farmington w 1997 roku.

References/Piśmiennictwo

1. *Cannabis production and markets in Europe*. EMCDDA Insights. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2012.
2. *Models for the legal supply of cannabis*. Lizbona, Portugalia: European Monitoring Center on Drugs and Drug Addiction; 2016. http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2720/Legal%20supply%20cannabis_update%202016.pdf (Available: 30.01.2018).
3. Velázquez J, Gamiño M, Ito D, Bautista C, de Lourdes Gutiérrez López M, Buenabad N, Icaza M. Contextual factors associated with marijuana use in school population. *Salud Ment* 2017; 40(3): 93-101. doi:10.17711/SM.0185-3325.2017.012.
4. Coggans N. Drug education and prevention: Has progress been made? *Drugs Educ Prev Policy* 2006; 13: 417-22.
5. Hakkarainen P, Tigerstedt C, Tuukka T. Dual-track drug policy: Normalization of the drug problem in Finland. *Drugs Educ Prev Policy* 2007; 14: 543-58.
6. *Jednolita konwencja o środkach odurzających z 1961 r., sporządzona w Nowym Jorku dnia 30 marca 1961 r.* Dz. U. nr 45 z 5 listopada 1966 r., poz. 277.
7. *Konwencja o substancjach psychotropowych, sporządzona w Wiedniu dnia 21 lutego 1971 r.* Dz. U. nr 31 z 18 września 1976 r., poz. 180.
8. *Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 20 grudnia 1988 r.* Dz. U. 1995 nr 15, poz. 69.
9. *Europejski raport narkotykowy 2017: Tendencje i osiągnięcia*. Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej; 2017.
10. *Penalties for drug law offences in Europe at a glance*. European Monitoring Center on Drugs and Drug Addiction; 2015. <http://www.emcdda.europa.eu/topics/law/penalties-at-a-glance> (Available: 30.01.2018).
11. *Ukraine country overview 2016*. European Monitoring Center on Drugs and Drug Addiction. <http://www.emcdda.europa.eu/countries/ukraine> (Available: 30.01.2018).
12. Problem narkotykowy w Republice Czeskiej. Wywiad z Victorem Mravcikiem. *Serwis Informacyjny Narkomania* 2010; 1(49): 2-3.
13. Order of the Ministry of Health of Ukraine of August 1, 2000 No. 188 about approval of tables of small, big and especially big sizes of drugs, psychotropic substances and precursors which are in illegal circulation. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00> (Available: 14.05.2018).
14. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii. Dz. U. 2005 nr 179, poz. 1485.
15. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz. U. 1982 nr 35, poz. 228.
16. Drug and alcohol use among young people. *EMCDDA 2003 Annual report on the state of the drugs problem in the European Union and Norway*. Lisbon; 2003. <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index34904EN.html> (Available: 14.05.2018).
17. Kraus T, Guttormsson U, Leifman H, Arpa S, Molinaro S, Monshouwer K, et al. *ESPAD Report 2015: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2016.
18. Sierosławski J. The ESPAD project: history and assumptions. Introduction to series of papers from the ESPAD study 1995-2015. Poland against the background of Europe. *Alcohol Drug Addict* 2018; 31: 1.
19. Krajewski K. Prawo karne wobec narkotyków i narkomanii: ustawodawstwo polskie na tle modeli regulacji dotyczących narkotyków. *Alkohol Narkom* 2007; 20(4): 425-37.
20. Sierosławski J. *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2015 roku*. Warszawa; 2015. <http://www.parpa.pl/images/file/Raport%20ESPAD%202015.pdf> (Available: 15.05.2018).

